

Csáky S. Piroska:

Hagyományos vagy digitális dokumentumok?

Állománygyarapítási gondok a Vajdaságban

“A könyv amely századok során volt márvány, érc, papirusz, hártya, kéreg, viasz, fatábla, bőr és rongy, de változtatva anyagát mindig megtartotta belső, rejtélyes mivoltát. A könyv, ez a tekercs, ez a göngy, ez a gyöngy... A könyv, amely által megismerjük elődeinket, hírt kapunk a múltból... A könyv, amelynek segítségével utódainkkal érintkezünk és üzenünk a jövőnek. ... A könyv, amely nemcsak a teret hódította meg, hanem béklyóba verte a térnél is nagyobb ellenségünket, megállította az időt.”

/Kosztolányi Dezső: Levél a könyvről – Nyelv és lélek. – Ujvidék : Forum, 1990./

A 21. század küszöbén lehet, hogy nem időszerű Kosztolányi Dezső gondolataival kezdeni egy eszmefuttatást a könyvtári állomány összetételéről, gyarapítási lehetőségeiről. Mégis az ő gondolatörredékeivel szeretném felhívni a hallgatóság figyelmét, hogy a közlés forradalmi, az információ tárolás formái változásai alapvetően rányomták ugyan a bélyegüket a dokumentumok küllemére, alapvető funkciójukat, az ismeretek őrzését, visszakeresését azonban megtartották. Most, az információs társadalom kialakulása idején nem ok nélkül tesszük fel a kérdést: vajon az új technológiák átalakítják-e alapvetően az életünket? Nap mind nap szembesülünk újításokkal. Látjuk, hogy ezek a technológiák forradalmasítják a társadalmat és paradigmaváltásokat erőszakolnak ki. Kihatnak a megismerés folyamatára, megváltoztatják a világról alkotott képünket. Ezek a változások a következőkben nyilvánulnak meg:

- az információ elszemélytelenedik
- a leegyszerűsített információk hitelessége megkérdőjelezhető lesz.

Azt mondják a globális világ tudástársadalmat eredményez. A tudás helye, az információ hozzáférés színtere a könyvtár amelynek a feladata a tudás szétsugárzása, terjesztése. A szolgáltatások alapja az állomány, ezért fontos a gyűjtemény szervezése. Hogyan történik, hogyan történhet ez , részben attól függ, hogy a használó mit vár a könyvtártól. A könyvtártól, amely lehet hagyományos – papír könyvtár vagy virtuális – digitalizált. Ezúttal a valóságunkról, a hagyományos könyvtárakról ejtünk több szót. Az állományról. Az állománygyarapításról. A magyar művek beszerzéséről. Határon túli könyvtárak esetében a magyar könyvellátás fokozottan fontos. A nemzeti identitástudat kialakulásában segíthet a jó könyvek olvasása. Értékeink megismerése megmaradásunk egyik fontos tényezője.

A paradigmaváltás idején a hagyományos könyvtárak lassan kezdenek átalakulni és gépesítés útján bekapcsolódnak az információs rendszerbe, a világhálóra. A hagyományos dokumentumok mellett új dokumentumtípusok, információ tárolók is az állományba kerülnek, ami új minőséget tesz lehetővé a könyvtárhasználók körében. (Már az is a változás eredménye, hogy nem olvasókról, hanem könyvtárhasználókról beszélünk).

A nemhagyományos dokumentumokat említve a könyvtár állományában ma már általában nem az ikonográfiai dokumentumokra gondolunk (filmek, video felvételek, képek, metszetek, stb.) sem a hangzós anyagra (hanglemez, hangszalag, stb), hanem az elektronikus dokumentumokra. Részben az optikai lemezen, diszketteken, mágnesszalagon tárolt

dokumentumokra, távoli hozzáférésű dokumentumokra, interaktív multimédiákra. Közöttük talán leginkább az igen népszerű CD-ROM-okra amelyek mind nagyobb számban jelennek meg már a magyar nyelvterület használói számára is (1992 óta a kiadók és a fejlesztők adatai alapján a Nemumann-ház honlapján 2000 elején mintegy 900 CD-ROM adata volt nyilvántartva). A CD-ROM-ot lassan azonban felváltja a DVD (moziszerű, többcsatornás hanggal kísért videó), és nap mind nap várhatóak más új technológiák.

A vajdasági könyvtárakkal kapcsolatban mindenképpen tudni kell azt, hogy csak magyar nyelvű állománnyal rendelkező könyvtárakról nem beszélhetünk vidékünkön. (Hasonló lehet a helyzet a többi határon túli országban is, Erdélyben, a Felvidéken, Kárpátalján). Az országban érvényben levő könyvtári tevékenységet rendszabályozó törvény nem nyelvi szempontból csoportosította a könyvtárakat, hanem az IFLA tipológiája alapján (népkönyvtárak, iskolakönyvtárak, főiskolai és egyetemi könyvtárak, szakkönyvtárak, valamint nemzeti könyvtárak). A könyvtárakban lévő magyar állományról kevés felmérés készült. Hiányos adatokkal rendelkezünk 1993-ból, amelyek kizárólag a népkönyvtárak állományát öleli fel, s csupán a hagyományos dokumentumokra vonatkozik. (44 községi könyvtárban összesen 32-nek volt magyar könyvállománya. Évi gyarapodásuk változó. 70-től 1000 kötetig terjed. Adán 82, Bácsstopolján 842, Becsén mindössze 74, Becskereken 190, Kanizsán 985, Újvidéken 197, Zentán 368, Zomborban 166, Szabadkán 778, Temerinben 499 stb. A számadatok csak a magyar könyvállomány növekedésére vonatkoznak és nem tükrözik mennyi ebből az ajándékba kapott kiadvány, van-e közöttük hagyaték, vagy mind vásárlás útján került a könyvtárba).

Gyorsuló világunkban a könyvtárak feladata is megváltozott. Az oktatás és nevelés, a kutatás, a szórakozás háttérbe szorul, s mind nagyobb szerepet kap a tájékozódás. A gyors tájékozódás nélkülözhetetlen eszköze a számítógép. Az adatbázisok lehetővé teszik a hálózatok kiépítését, míg a rögzített információkat a CD-ROM-okon tárolják és forgalmazzák. Így, mint új dokumentum típus helyet kell, hogy kapjon a könyvtárak állományában a Vajdaságban is.

A határontúli könyvtárak esetében talán érezhetőbb az ellentmondás ami a gyorsan növekvő információ termelés, a tájékozódási igény és a lehetőségek között alakult ki. A valóság nem csupán a szűkös anyagiakkal magyarázható, hanem a könyvtárak feladatának a meghatározásában és értékelésében is.

A hagyományos könyvtárak állománya sem számban sem minőségben nem tudja kielégíteni a magyar ajkú olvasók igényét.

Könyvtárosoknak nem kell bizonyítani mennyire fontos a könyvtárak állományának rendszeres, szakszerű gyarapítása, gondozása az állományalakítás. Gyarapítási gondjaink mindenbizonnyal eltérnek az anyaország könyvtárainak problémáitól, hasonlóak viszont a környező országok magyar lakta vidékein működő könyvtárak nehézségeivel. A gyarapítást tudatosan kell irányítani. Ezt csupán a vásárlás útján történő szerzeményezéssel lehetne megvalósítani. A hazai magyar nyelvű könyvkiadás nem biztosíthatja a megfelelő számú és minőségű gyarapodást. A vajdasági magyar könyvtermés számbeli alakulását néhány adattal szeretném illusztrálni: 1980-tól 1990-ig évente mintegy 140, 160 magyar mű hagyta el a sajtót, 1990-től lényeges visszaesés tapasztalható. A megjelentetett kiadványok száma 100 alá csökkent, azok is nagyrészt alapítványok támogatásával készülhettek el. Ha minden kiadvány bekerülne is a magyar állománnyal rendelkező könyvtárak gyűjteményébe, akkor is kevés lenne. Sem a népkönyvtárak, sem a szakkönyvtárak állománya nem növelhető kellő képpen ilyen módon. Vásárolni? Honnan? Miből? Mit? Általában tudjuk mi kellene szépirodalomból és tudományos ismeretterjesztő művekből is, kézikönyvekből is (a Magyarországon megjelenő művekről időben tájékozódunk) – csupán a könyvbehozatal fontos kérdése nincs megoldva már évek óta és nehéz hozzájutni az új könyvekhez. Nem csak az elmúlt néhány év

a gond. Többéves kiesést kellene behoznunk. Intézményesített könyvbehozatalra lenne szükségünk. Hiszem, hogy nemcsak nálunk Vajdaságban. Hasonlóak lehetnek a gondok a Felvidéken, Kárpátalján, Erdélyben is. Ezt Magyarországon is tudják. Sokan segíteni is szeretnének. Nemcsak abban, hogy a határontúli könyvtárosok bekapcsolódhassanak a hazai szakmai tanácskozásokba, hanem igyekeznek közreműködni abban is, hogy a könyvek, a magyar nyelv eljusson oda is, ahol ez nagyon szükséges, ahol nagyon sokat jelent. Bizonyos esetekben többet, mint Magyarországon. Az OSZK segítségével együttműködés jött létre a szabadkai Városi Könyvtár és a szegedi Somogyi Könyvtár között, a zentai Thurzó Lajos Közművelődési Központ és a Békéscsabai Megyei Könyvtár között, a kanizsai Városi Könyvtár és Kiskunhalas között és így tovább. A felsorolást folytatni lehetne.

A hagyományos könyvtárak mellett megjelentek az elektronikus könyvtárak, nemcsak külföldön digitalizálják a dokumentumokat, Magyarországon is. Mindenbizonnyal hasznos a már megjelent műveket kódolt formában megjeleníteni a számítógépen. Hiszen így megóvják a kulturális örökséget ugyanakkor közkinccsé teszik őket. Nálunk, a Vajdaságban most kezdenek létrehozni adatbázisokat amelyek lehetővé teszik egy hálózati rendszer kialakulását. Még nagyon a kezdeknél tartunk, de az első lépéseket már megtettük. (f.é.augusztus 22-én kezdődik egy tanfolyam a könyvtári adatbázisok létrehozásáról és a SZIRÉN-21 Integrált Könyvtári Rendszer működésének elsajátítását is lehetővé tesszük). Említettem, hogy az adatbázisok használata mellett elterjedtek a rögzített, digitális információforrások, műalkotások. A számítógépen futtatható digitális műalkotásokat nézhetjük, olvashatjuk, hallgathatjuk. A digitális műalkotásnak előnye és hátránya, hogy elválasztható hordozó közegétől. Mindegy, hogy a jelsor hajlékony, merev, vagy sugár lemezen van-e elhelyezve – nem hat ki a felhasználásra. Talán ezért kezdenek megjelenni a könyvtárakban a CD-ROM-ok. És azért mert kis helyen tárolhatók. A lemezek beszerzése éppoly gondot okoz, mint a könyveké. Ez esetben sem a tájékozatlanságunk okoz gondot, hiszen a *hálóról* szinte naprakész adataink vannak a Magyarországi CD-ROM termésről, hanem a pénztelenség gördít akadályt, hogy ez az új dokumentumtípus meghonosodjék nálunk. Ha ez megvalósulhatna, talán ellensúlyozná azt a véleményt, hogy a számítógép lélektelen, elidegenedett, ostoba. A jól megválasztott CD-k (Magyarországon mind több készül az utóbbi években) hatékony tájékoztató és kultúrateremtő eszközökként használhatók (lexikonok, történeti jellegűek, művelődéstörténeti, tudományos ismeretterjesztő, stb.) Típusuk szerint lehetnek több félék: multimédiák, teljes szövegű, szöveg és állókép, szöveg és hang ötvözetek, adattárak, címtárak, bibliográfiák és mások. Gondot jelent a könyvtárakban használatuk, hiszen a szöveg és hang megjelenítésére számítógépre és interaktív felületekre van szükség, amelyen a felhasználó kommunikálni tud a géppel. Nálunk még mindig inkább szemléltető anyagnak használják a CD-ket, s még az állományba iktatásuk sincs kellőképpen megoldva. A könyvtárak jelentésébe, "egyéb dokumentumok" megjelöléssel kerülnek be a könyvek és az időszaki kiadványok után. (Így található a Matica srpska 1999. évi jelentésében.)

Melyik könyvtártípust kell jobban fejlesztenünk? A papírkönyvtárakat vagy a digitalizáltakat? Vagy nálunk is a hibrid könyvtárak lesznek népszerűek? Bízom benne, hogy más is elmondja a véleményét az olvasás jövőjéről, arról, hogy fogunk-e olvasni a 21. században?

Véleményem szerint fogunk. Több ízben hangoztattam: a gép csupán eszköz kell, hogy legyen a tájékozódásban, olvasni a kikölcsönözhető, hagyományos formát kellene továbbra is szorgalmazni. Meghittent "társalogni", vitatkozni a szerzővel csak így lehet. Bár a számítógépről, CD-ről is olvasni kell. Csak ez az olvasás más jellegű, más minőségű mint amit eddig megszoktunk. Aktív olvasás ez is, teljes odafigyelést igényel, gyors reagálásra készlet. Az intim, elmélyült olvasást azonban nem helyettesítheti. Ezt hiszem és vallom oktatóként, könyvtár használóként és valamikori könyvtárosként. A gép nem alkalmas arra,

hogy eltöprengjünk egy-egy részleten amikor olvasunk. Inkább csak átsiklunk a szövegen. Ha ennél többre vágyunk, végül is kinyomtatjuk... Akkor viszont hagyjuk meg a hagyományos formát... És teremtsük meg a lehetőséget, hogy a sok szép, tartalmas mű eljusson hozzánk is a határ másik oldalára... Bevallom, hogy féltékenyen őrzöm és szeretem a hagyományos könyv formát, a múlt örökségét, de már üdvözlöm és örömmel használom a technika nyújtotta új lehetőséget, a gyors tájékozódás hatékony eszközét... Nem kellene megengedni, hogy a számítógép és a CD-k eluralkodjon rajtunk, meg kell tanulni és tanítani az embereket gondolkozni. Erre azt hiszem alkalmasabb a könyv.

Kosztolányi Dezsővel indítottam, Babits Mihály gyakran idézett versével szeretném zárni a mondanivalómat – talán még a valóságot tükrözik sorai – vagy csak a 20. században élt ember vézsikolya csupán amikor így szól:

“Óh, ne mondjátok azt, hogy a Könyv ma nem kell,
hogy a Könyvnél több az Élet és az Ember:
mert a Könyv is Élet, és él, mint az ember –
így él: emberben Könyv, s a Könyvben az Ember.”

/Babits Mihály: Ritmus a Könyvről/

Márai Sándor már 1941-ben a könyv válságáról beszélt, hiszen “nézni könnyebb, mint olvasni, és hallgatni könnyebb, mint nézni: a mozgókép, a képesújságok, a rádió, a televízió, mindez veszélyes versenyre kelt a nyomtatott betűvel. ... A könyv bosszúja csendes: Európa tömegei ma ott tartanak megint, hogy elsőrendű életszükségleti cikk számukra a könyv; ennyi a bosszú. ... Egyedül maradtunk sorsunkkal, ég a világ, nincs egyetlen földrész, ahol az emberi fajta biztonságról álmodhatna. Európa ma fegyverrel és könyvvel kezében él. ... Amíg könyveink vannak, nem vagyunk egyedül a világban: most, mikor az európai ember, fegyverrel kezében, megint a könyv fölé hajol, lelke megtelik hálával. Belépek a szobába, melynek polcain a kötetek ezrei sorakoznak, s úgy érzem, ... ez egyetlen igazi otthonom. ... Élni lehet időszakokon át nélkülük, de az életnek értelmet adni nem lehet nélkülük...” /Márai Sándor: Vasárnapi krónika. - /